

ks. Piotr Wiśniewski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Ksiądz Eugeniusz Gruberski (1870–1923) – reformator muzyki kościelnej w diecezji płockiej

W każdej epoce żyją ludzie nieprzeciętni, niepowtarzalni, obdarzeni szczególnymi predyspozycjami, także w dziedzinie sztuki muzycznej, których wdzięczną pamięć przechowuje się w następnych pokoleniach. Ich niejednokrotnie wielopłaszczyznowa działalność i twórczość znacząco pomnaża skarbiec kultury narodu i Kościoła, z którego mogą czerpać potomni. Bez wątplenia w poczet takich indywidualności należy zaliczyć płockiego prezbitera, ks. Eugeniusza Gruberskiego, najbardziej znanego i cenionego reformatora muzyki kościelnej w diecezji płockiej okresu cecyliiańskiej odnowy¹. Celem podjętego studium jest sumaryczne przybliżenie najważniejszych aspektów jego działalności związanej wyłącznie z wdrożeniem idei cecyliiańskich w diecezji płockiej.

1. Kontekst liturgiczno-muzyczny

Cały XIX wiek przebiegał w chrześcijańskiej Europie pod znakiem dążeń do reformy liturgicznej i odnowy muzyki kościelnej². Nagląca potrzeba odrodzenia muzyki sakralnej wiązała się z jej kryzysem, który uwidocznił się już w połowie XVIII stulecia i trwał aż po lata 30. następnego wieku. Jego przejawem był m.in.

¹ Prekursorem ruchu odnowy w diecezji płockiej był ks. Antoni Julian Nowowiejski, por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna Mazowsza Płockiego 1864–1918*, Płock 2001, s. 197; drugą ważną osobą w kolejności, która poprzedziła ks. Eugeniusza Gruberskiego, był ks. Bronisław Maryański. Zob. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 200; por. także C. Grajewski, „Kalendarz dla organistów wiejskich” – mało znane źródło do historii cecyliianizmu w Polsce, „Teologia i Człowiek” 25 (2014) nr 1, s. 154nn. Warto w tym miejscu wymienić także innych zasłużonych w dziele odnowy kapłanów diecezji płockiej: ks. Wojciecha Bugajczyka, ks. Teofila Kowalskiego, ks. Franciszka Bornika czy świeckich krzewicieli idei cecyliiańskich: Wiktora Gruberskiego, Benedykta Siankę, Szczepana Alojzego Sieję i innych. Szerzej zob. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 197nn.

² Por. I. Pawlak, *Muzyk kościelny na tle epoki. Przyczynek do działalności ks. Józefa Surzyńskiego (1851–1919)*, „Liturgia Sacra” 15 (2009) nr 2, s. 412.

brak zrozumienia wymogów liturgii i wycucia „stylu kościelnego”. Objawy te dawały znać o sobie w różnym stopniu, przejawiając się w krańcowej formie nawet w postaci uprawiania repertuaru operowego lub utrzymanego w stylu koncertowym³. Niewątpliwie miało to związek z sytuacją polityczną, w jakiej znajdowała się wówczas zachodnia Europa. Jak zauważa ks. Andrzej Leleń, był to okres dominacji monarchii absolutnej z całym jej przepychem. Nastroj ten udzielał się w związku z tym także hierarchii kościelnej, która przywiązywała ogromną wagę do ceremonii zewnętrznych odprawianych nabożeństw. W ten sposób wizja władzy duchownej i świeckiego przepychu wywarła znaczący wpływ na kształt muzyki sakralnej, mającej podkreślać zarówno godność dostojników kościelnych, jak i celebrowanej przez nich liturgii⁴. Z opracowań naukowych na ten temat wiadomo, iż krańcowy język muzyczny i techniki kompozytorskie stosowane w utworach religijnych XVIII i XIX wieku nie miały kompletnie żadnego związku z duchem liturgii⁵. Wobec zaistniałej sytuacji niezbędne stało się podjęcie zdecydowanych działań mających na celu przywrócenie liturgii i muzyce należnej im godności. Pierwszym zwiastunem tendencji reformatorskich stały się idee odnowicielskie w Niemczech, Austrii, Francji i we Włoszech, które ostatecznie uitorowały drogę do narodzin kluczowego ruchu odnowy muzyki kościelnej w postaci Stowarzyszenia św. Cecylii – Allgemeiner Deutschen Cäcilienverein (ACV)⁶. Programowym celem tej organizacji, uznanej przez Stolicę Apostolską, zawiązanej w 1868 roku w Bambergu przez ks. Franciszka Xawiera Witta (1834–1888), było skuteczne przeciwdziałanie zeświecczeniu muzyki kościelnej m.in. poprzez dostosowywanie wykonywanych utworów do wymogów liturgii⁷. W ten sposób ukształtował się ruch nazwany później cecylianiem, którego intencjonalnym zadaniem było pielęgnowanie muzyki kościelnej w zgodzie z obowiązującymi normami liturgicznymi⁸. Do jego ważnych zasług należy chociażby skoncentrowanie uwagi na kościelnych przepisach liturgicznych w zakresie muzyki w celu respektowania poprawności liturgicznej utworów, troska o oczyszczenie repertuaru sakralnego z kompozycji świeckich, przywrócenie chorału gregoriańskiego i podniesienie poziomu jego wykonawstwa, odrodzenie polifonii w stylu palestrinowskim, dowar-

³ Por. K. Mrowiec, *Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku*, Lublin 1964, s. 15.

⁴ Szerzej zob. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 153.

⁵ Por. J. Drewniak, *Ruch cecyliński – dzieło odnowy muzyki Kościoła katolickiego XIX wieku*, „Liturgia Sacra” 12 (2006) nr 1, s. 77.

⁶ J. Drewniak, *Ruch cecyliński...*, dz. cyt., s. 77–82.

⁷ Por. C. Grajewski, „*Kalendarz dla organistów wiejskich*”..., dz. cyt., s. 152–153.

⁸ Por. I. Pawlak, *Muzyk kościelny na tle epoki*, dz. cyt., s. 464.

tościowanie kościelnej pieśni ludowej czy liturgicznej gry organowej⁹. Były to zatem bardzo istotne i konieczne działania na rzecz obrony sakralności liturgii i muzyki, pomagające uwolnić ją od skrajnych nadużyć. Te, przedstawione zaledwie w wielkim skrócie, ogólnoeuropejskie idee reformatorskie zaczęły stopniowo obejmować całą katolicką Europę, łącznie z będącą pod zaborami Polską¹⁰. Choć sytuacja polityczno-społeczna komplikowała szerszy dostęp do publikacji na ten temat, niemniej jednak znalazły się pełne determinacji osoby, które podjęły trud oczyszczenia muzyki liturgicznej z form obcych jej duchowi¹¹.

2. Wysiłki na rzecz wdrażania reformy

Wśród absolwentów Szkoły Muzyki Kościelnej w Ratyzbonie byli także muzycy z diecezji płockiej, a wśród nich ks. Eugeniusz Gruberski, uważany za jednego z najwybitniejszych i najbardziej cenionych reformatorów muzyki kościelnej. Urodził się 28 grudnia 1870 roku w rodzinie o dużych tradycjach muzycznych. Jego dziadek i ojciec byli organistami¹², ojciec był również przez 33 lata dyrygentem kapeli w katedrze płockiej¹³. Ksiądz Gruberski od najmłodszych lat zdradzał zdolności muzyczne, grywając na fortepianie. W 1886 roku rozpoczął studia w Konserwatorium Muzycznym w Warszawie, które jednak po roku przerwał z powodu podjęcia decyzji wstąpienia do seminarium duchownego w Płocku¹⁴. Po czteroletnim wikariacie w katedrze płockiej i jednocześnie pełnieniu funkcji wykładowcy śpiewu w seminarium duchownym¹⁵ w 1897 roku wyjechał na studia muzyczne do Ratyzbony¹⁶. Jak relacjonuje późniejszy Delegat Biskupi ds. Szkoły

⁹ Por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 170.

¹⁰ Szczegółowo kwestię tę przedstawia monografia naukowa ks. Roberta Tyrały, *Cecyliański ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010.

¹¹ Por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 182.

¹² Dziadek był organistą w parafiach Oporowo i Dobrzyków, natomiast ojciec Wiktor przez 33 lata pracował w jako organista w katedrze płockiej. Zob. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów diecezji płockiej w latach 1902–2002*, Płock 2002, s. 27.

¹³ Por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, s. 27.

¹⁴ W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski w trosce o reformę muzyki i śpiewu kościelnego*, „Studia Płockie” (1973) nr 2, s. 70.

¹⁵ Na terenie seminarium prowadził dwa chóry, osobno chór katedralny, por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁶ Ogółem ubiegało się wówczas o przyjęcie do tej szkoły 50 kandydatów, zakwalifikowano jednak tylko 15 osób, wśród których znalazł się ks. Eugeniusz Gruberski. Zob. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 218; „Kurs ratyboński, w którym wziął udział Gruberski, obejmował 6 miesięcy, od połowy stycznia do połowy lipca 1897”. Cyt. za: M. Syno-

Organistowskiej, ks. Wacław Jezusek, wyjazd ten oceniono jako korzystny dla reformy muzyki kościelnej w diecezji:

Wpłyne niemało na podniesienie wykształcenia muzycznego w młodzieży duchownej w Płocku [...] Nadto ks. E. G., posiadając wybitne zdolności muzyczne, jako wirtuoz na fortepianie, organie, a nawet kompozytor [...], przeniósłszy swój talent na pole muzyki kościelnej, przyczyni się, jak tuzszy-my, do pędzszego przeprowadzenia reformy w Płocku¹⁷.

Z tego stwierdzenia niedwuznacznie wynika, iż muzyka kościelna stała się przedmiotem szczególnego zainteresowania i wymagała niezwłocznej naprawy. Wyjazd Gruberskiego do Bawarii stwarzał zatem szansę na rychle zajęcie się tym ważnym obszarem.

W Ratyzbonie ks. Gruberski osobiście zetknął się z czołowymi propagatorami cecylianizmu, m.in. z Michaeliem Hallerem (1840–1915) i Franzem Xaverem Haberlem (1840–1910), którzy byli jego nauczycielami¹⁸. Dzięki nim zapoznał się z głównymi celami reformy muzyki kościelnej i sposobami jej realizacji na rodzimym terenie. Po ukończeniu szkoły powrócił do Płocka, by zaangażować się w rozpoczęte na Mazowszu przez ks. Antoniego Nowowiejskiego dzieło odnowy muzyki kościelnej¹⁹. Gruberski prowadził dynamiczną i wszechstronną działalność

wiec, *Życie, działalność muzyczna i artystyczna ks. Eugeniusza Gruberskiego*, Warszawa 1971, s. 3 (mps pracy mgr. w Bibl. UKSW).

¹⁷ Cyt. za: W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 73–74.

¹⁸ Studenci szkoły ratybońskiej oprócz programowych zajęć w każdą niedzielę i święto brali udział w ćwiczeniach z liturgii oraz obserwowali pracę z chórem w czasie nabożeństw liturgicznych. Por. A. Lelen, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 218; Ksiądz Hieronim Feicht zapytany o ocenę studiów ks. Gruberskiego w Ratyzbonie, napisał: „Szkoła regensburska istnieje po dzień dzisiejszy. Od 1959 r. afiliowana do Papieskiego Instytutu dla Muzyki Kościelnej ma prawo udzielania stopnia z chorału, kompozycji (kościelnej) i gry organowej. Profesorami ks. Gruberskiego byli wówczas ks. Xawery Haberl (chorał gregor.), twórca tej szkoły, Józef Renner młod. – gry organowej, a kontrapunktu i kompozycji uczył według swej *Kompositionslehre für polyphonen Kirchengesang* X. Michał Haller, zwany niemieckim Palestriną, ks. X. Engelhardt, dyrygent wzorowych chórów katedralnych i inni. Studia ks. Gruberskiego przebiegały więc w okresie ściśle archaizującego kierunku panującego w tej szkole (do czasu Griesbachera). Ks. Gruberski opanował archaizujący, diatoniczny kontrapunkt i władał nim poprawnie”, cyt. za: W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 77.

¹⁹ Za prekursora ruchu odnowy muzyki sakralnej w diecezji płockiej uważa się ks. Antoniego Nowowiejskiego, późniejszego biskupa płockiego (1908–1941). Zasadniczy wpływ na formację liturgiczną Nowowiejskiego wywarł benedyktyński opat z Solesmes, Dom Prosper Guéranger. Nowowiejski zainspirowany jego stanowiskiem polegającym na przywróceniu Kościołowi i jego liturgii śpiewu zgodnego z najdawniejszą tradycją, swoją pierwszą mono-

jako dydaktyk (w seminarium duchownym, w szkole organistowskiej i szkołach publicznych), dyrygent chórów katedralnych, kompozytor, publicysta i wydawca²⁰.

W kwestii reformy muzyki kościelnej zachował się czterostronicowy list ks. Gruberskiego skierowany do Episkopatu Polski, zatytułowany: „Do Ich Ekscelecyi XX. Biskupów Polskich Memoriał w Sprawie Reformy Muzyki Kościelnej”²¹. Mając na uwadze pilną reformę muzyki kościelnej, Gruberski podaje w nim dziesięć szczegółowych zadań, które należy podjąć dla jej skuteczności:

1. Gruntowne oparcie się na przepisach Ceremoniału Biskupiego i na instrukcji Piusa X to jest na Motu Proprio, jako na prawomocnej ustawie Muzyki Kościelnej,
2. Zaprowadzenie systematycznej nauki śpiewu kościelnego pod kierunkiem fachowych kierowników w seminariach duchownych,
3. Postawienie chórów seminaryjnych i katedralnych na wzór sławnego niegdyś w Polsce chóru rorantystów,
4. Założenie w Warszawie przy Towarzystwie Muzycznym lub przy Instytucie Muzycznym wyższej szkoły muzyki kościelnej dla wykwalifikowania muzyków duchownych lub świeckich z kursem rocznym na wzór szkoły Ratybońskiej,
5. Zakładanie szkół organistów w miastach biskupich,
6. Zaprowadzenie wydania Watykańskiego chorału,
7. Zaprowadzić Kancjonał x. Surzyńskiego,
8. Ujednolicenie melodii ludowych pieśni kościelnych przez zaprowadzenie jednego poprawnego śpiewnika, jakim jest obecnie śpiewnik x. Moczyńskiego...
9. Wznowienie wydawnictwa „Śpiewu Kościelnego”,
10. Zaprowadzenie w każdej diecezji komisji diecezjalnej muzycznej składającej się z fachowych możliwie muzyków i liturgistów tak duchownych, jak i świeckich...²².

graficzną rozprawę poświęcił muzyce kościelnej (*Śpiew liturgiczny, muzyka i chóry Kościoła katolickiego*, Warszawa 1886). Była to próba systematycznego przedstawienia tego zagadnienia w duchu obowiązujących wówczas przepisów kościelnych, szerzej zob.: P. Wiśniewski, *Muzyka sakralna w ujęciu abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1858–1941) a soborowa koncepcja muzyki liturgicznej*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” 1 (2010) nr 1, s. 109–110.

²⁰ Przedstawił ją A. Lelen, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 219–228.

²¹ Cyt. za: S. Zięba, *Ks. Eugeniusz Gruberski. Publicysta, kompozytor, reformator muzyki kościelnej*, Warszawa 1988, s. 283 (mps pracy dokt. w Bibl. UKSW).

²² List znajduje się w Archiwum Gnieźnieńskim, przytaczamy go za: R. Tyrała, *Cecyliński ruch odnowy...*, dz. cyt., s. 134.

Z przytoczonej treści aż nadto wynika, jak bardzo leżała mu na sercu troska o nadanie muzyce kościelnej właściwego kierunku. W wyżej wymienionych wskazaniach zawarł wszystkie swoje przemyślenia i doświadczenia przywiezione z ośrodka ratyzbońskiego.

W swojej pracy reformatorskiej Gruberski wyraźnie nawiązywał do doświadczeń zachodnich. Dlatego w jego mniemaniu wielką szansą dla podjęcia dzieła reformy było najpierw powołanie do istnienia w 1900 roku Płockiego Towarzystwa Muzycznego, którego sam był członkiem zarządu. Jednym z celów tej organizacji było popieranie rozwoju sztuki muzycznej. W związku z tym staraniem zarządu utworzono przy Towarzystwie chór mieszany oraz amatorską sekcję muzyczną. Te dwie ważne inicjatywy umożliwiły bowiem ks. Gruberskiemu rozpoczęcie akcji systematycznego dokształcania organistów i kandydatów na organistów poprzez organizowanie dla nich cyklicznych, dwutygodniowych kursów²³. W kolejnych latach udział w tych kursach brali także organiści spoza terenu diecezji płockiej: mohylowskiej, wileńskiej, kieleckiej, lubelskiej i warszawskiej²⁴. Fakt ten świadczy z jednej strony o wielkim powodzeniu i poziomie tych szkoleń, a drugiej wskazuje na konieczność ich organizowania we wszystkich diecezjach. W programie edukacyjnym było m.in. nauczanie harmonii, chorału gregoriańskiego, objaśnianie zasad śpiewu ludowego, przygotowywanie kursantów do roli animatorów amatorskich ruchów chóralnych, zapoznawanie z przepisami kościelnymi w kwestii liturgii i śpiewu, uczono czytania rubryceli²⁵. Książd Gruberski w pełni zdawał sobie jednak sprawę z faktu, iż same tylko kursy nie są w stanie zapewnić właściwego przygotowania początkującym uczniom. Dlatego czynił dalsze starania, aby powołać do istnienia jeśli nie szkołę organistowską, to przynajmniej klasę organową w utworzonej szkole muzycznej Płockiego Towarzystwa Muzycznego. Zamiar ten zrealizowano ostatecznie w dniu 1 lutego 1902 roku. W ten sposób możliwe stało się zalegalizowane nauczanie przyszłych organistów²⁶. Szkołę organistowską w Płocku (Biskupia Szkoła Organistowska) jako samodzielną instytucję diecezjalną powołano bowiem do istnienia dopiero w 1917 roku²⁷.

²³ Por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, dz. cyt., s. 22.

²⁴ „Śpiew Kościelny” (1904), nr 19, s. 221–222.

²⁵ Por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, dz. cyt., s. 23; szerzej zob. A. Pęski, *Kursy organistowskie w Płocku*, „Śpiew Kościelny” (1902) nr 13–14, s. 114–115.

²⁶ Por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, dz. cyt., s. 24–25; Utworzona klasa organistów stała się załącznikiem Biskupiej Szkoły Organistowskiej, powstałej w Płocku w 1917 roku. Zob. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 221.

²⁷ Por. J. Domagała, A. Leleń, *Kształcenie organistów...*, dz. cyt., s. 35nn.

Ważnym przedsięwzięciem ks. Gruberskiego była również reforma chóru w katedrze płockiej. W świetle zachowanych dokumentów wiadomo, iż w XIX wieku do działającej tam kapeli muzycznej i zespołu śpiewaczego zaangażowano także głosy kobiece. Jak zaznacza w swojej monografii historycznej o Płocku Antoni Julian Nowowiejski, „tekst liturgiczny tak przeinaczano i skrócono, iż reforma chóru śpiewaczego stała się koniecznością”²⁸. Dokonano jej w początkach XX stulecia, rozwiązując w 1900 roku istniejącą orkiestrę „nieodpowiadającą już smakowi artystycznemu wiernych”, a kierownictwo chóru katedralnego powierzone Gruberskiemu, który

mając stałych ośmiu śpiewaków dorosłych i paru chłopców dyszkancistów, a podczas większych nabożeństw rozporządzając znaczniejszą liczbą śpiewaków, przeważnie spomiędzy alumnów seminarium, śpiew gregoriański i polifoniczny doprowadził do należytej doskonałości. Odtąd poziom śpiewu choralnego w katedrze płockiej ani pod względem artystycznym ani pod względem liturgicznym nie został obniżony, mimo niejednokrotnej zmiany dyrygentów²⁹.

Było to zatem kolejne pomyślnie zrealizowanie ważnego postulatu ruchu Odnowy.

Innym przejawem troski ks. Gruberskiego o muzykę kościelną poza terytorium diecezji płockiej było aktywne włączenie się w prace Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, w którym działał w ramach Sekcji Miłośników Muzyki Kościelnej jako nauczyciel w klasie organów. Na organizowanych kursach dla organistów uczył śpiewu liturgicznego, śpiewu ludowego, teorii muzyki, harmonii i zasad prowadzenia zespołów śpiewaczy³⁰.

Ksiądz Eugeniusz Gruberski szczególną troską otaczał chorał gregoriański. Konieczność jego uprawiania nie podlegała z jego strony żadnej wątpliwości. Znajomość i umiłowanie tego śpiewu wpajał zwłaszcza klerykom płockiego seminarium. W ten sposób realizował kolejny z celów ruchu cecylińskiego.

Równie ważną formą propagowania idei cecylińskich na ziemiach polskich była działalność publicystyczna Gruberskiego. Pod koniec XIX wieku założonych zostało wiele wydawnictw przeznaczonych dla organistów i dyrygentów chórów parafialnych. W miarę rozprzestrzeniania się reformy cecylińskiej istniała konieczność propagowania dzieł kompozytorów renesansu czy nowszych

²⁸ Cyt. za: A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Katowice (b.r.w.), s. 373.

²⁹ Zob. A. J. Nowowiejski, *Płock*, dz. cyt., ss. 373, 659.

³⁰ Por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 220.

utworów tworzonych w duchu tej reformy. Gruberski skutecznie korzystał z tej formy docierania do muzyków kościelnych. Na łamach kilku czasopism, m.in.: „Rocznik dla Organistów”, „Muzyka Kościelna”³¹, „Śpiew Kościelny”³², „Echo Muzyczne”, „Echa Płockie i Łomżyńskie” czy w piśmie o zasięgu diecezjalnym „Miesięcznik Pastorski Płocki”, zapoznawał swoich czytelników z celami i zadaniami odnowy muzyki kościelnej, profilem kształcenia Szkoły Muzyki Kościelnej w Ratyzbonie, zamieszczał konkretne wskazania dla organistów, dyrygentów, chórów kościelnych, zwracał uwagę na znajomość bieżącej literatury muzycznej itp., dostarczając w ten sposób przekonujących argumentów za koniecznością odnowy muzyki sakralnej. Szczególnie w propagandowych periodykach idei cecylińskiej odnowy, takich jak „Śpiew Kościelny”³³ i „Rocznik dla Organistów” prezentował również wartościowe utwory religijne³⁴. W tym duchu sam skomponował pokaźną liczbę utworów (cykle mszalne, kantaty, pasje, oratoria, motety, preludia na organy i inne)³⁵. Próby oceny tych kompozycji podjął się ks. Andrzej Leleń. W jego opinii w zestawieniu z twórczością innych twórców doby Odnowy dokonania ks. Gruberskiego zasługują na pozytywną recenzję. Można odnaleźć w nich wiele analogii do innych polskich reformatorów, m.in. braci Józefa i Mieczysława Surzyńskich, Franciszka Walczyńskiego, Józefa Furmanika czy Michaela Hallera i J. Grubera³⁶.

Podsumowanie

W świetle udokumentowanej wielopłaszczyznowej działalności ks. Eugeniusza Gruberskiego nie ulega wątpliwości, iż należy on do czołowych postaci nie tylko w diecezji płockiej, ale także szeroko poza jej granicami, którzy odważnie zaszczytali ducha reformy cecylińskiej; podjął niezwykle trudne zadanie wskrzeszenia

³¹ Poruszaną problematykę na łamach tego czasopisma szczegółowo omawia R. Tyrała, *Cecyliński ruch odnowy...*, dz. cyt., s. 338–368.

³² Zob. R. Tyrała, *Cecyliński ruch odnowy...*, dz. cyt., s. 314–338.

³³ „Ks. Gruberski przystąpił do redagowania pisma z takim zapałem, jak by to tylko ono stanowiło jego zajęcie. «Śpiew Kościelny», dotąd miesięcznik, zamieniony został wówczas na dwutygodnik. Chodziło o częsty kontakt z czytelnikami, którymi przede wszystkim byli organiści”. „Śpiew Kościelny” – pisał ówczesny organista Boliszewski – organiści chętnie prenumerowali, były tam dla nich wskazówki, jak i co grać, jak śpiewać, jak się uczyć”. Cyt. za: W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 94.

³⁴ Por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 223.

³⁵ Pełny wykaz kompozycji ks. Gruberskiego zob. „Miesięcznik Pastorski Płocki” (1925) nr 8, s. 305–307.

³⁶ Por. A. Leleń, *Religijna kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 285.

z całkowitego upadku wartościowej muzyki kościelnej odpowiadającej wymogom liturgii. Potrafił wskazać sposoby, przy pomocy których możliwe będzie odrodzenie sztuki muzycznej. Przekonywał o potrzebie umuzykalnienia młodzieży i podnoszenia w ten sposób rodzimej kultury muzycznej. Miał przy tym świadomość, iż chociaż niektóre ze wskazanych przez niego postulatów wymagać będą dłuższego czasu ich realizacji, „to jednakże większa ich część, polegająca na usunięciu nadużyć w wprowadzeniu w wykonanie ścisłych przepisów zawartych w Instrukcji Piusa X, jest zupełnie możliwa i domaga się natychmiastowego zastosowania”³⁷. W tym celu przekonywał duchowieństwo i organistów o słuszności i konieczności realizowania postulatów cecyliantów. Prawdopodobnie jednym z motywów podróży ks. Gruberskiego w 1911 roku do ważniejszych ośrodków muzycznych na Zachodzie (Niemcy, Anglia, Francja, Włochy) było osobiste przekonanie się o postępach reformy muzyki kościelnej.

W jedną z prostych niedziel – pisze we wrażeniach z podróży – udałem się do Ratuszowej, ażeby odwiedzić miejscową szkołę muzyczną. W katedrze, jak zwykle, oczarowany byłem śpiewem przepysznego chóru. Niestrudzony ks. Engelhardt pracuje nadal z tym samym zapałem i mistrzostwem. Obok utworów klasycznych mistrzów dają się tam słyszeć i utwory nowoczesnych kompozytorów, zwłaszcza dawnych uczniów szkoły, a więc i polskich³⁸.

Opis doznanych wrażeń zakończył znamiennej refleksją i pragnieniem: „Może nareszcie doczekamy się kiedyś tych błogich czasów, że u nas muzyka kościelna zakwitnie w całej pełni i zakończy się ta kocia muzyka, jakiej widownią są jeszcze niektóre kościoły nasze i ohydne arie, w rodzaju *Crucifixo Faure’a*”³⁹. Wypowiedź ta aż nadto przekonuje o jego wielkim zatroskaniu o właściwy kształt i poziom muzyki w obrzędach liturgicznych. Wszelkie dokonania ks. Gruberskiego na rzecz muzyki kościelnej trafnie podsumował podczas jego uroczystości pogrzebowych biskup Antoni Nowowiejski: „każdy kapłan jest duszpasterzem. Był nim również ks. Gruberski, lecz miał on nadto jeszcze jeden talent, dany mu od Boga: uprawiał sztukę muzyczną, lecz nie jako sztukę dla sztuki, lecz z myślą, by ona prowadziła ludzi do Boga”⁴⁰.

³⁷ Por. S. Zięba, *Ks. Eugeniusz Gruberski*, dz. cyt., s. 286.

³⁸ Cyt. za: W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 100.

³⁹ Zob. W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 100.

⁴⁰ Zob. W. Jezusek, *Ks. Eugeniusz Gruberski...*, dz. cyt., s. 101.

Przez swoją działalność muzyczną, kompozytorską, pedagogiczną, wydawaną prasę muzyczną, zaangażowanie sprawami organistów ks. Gruberski stał się bardzo bliski muzykom kościelnym, ciesząc się wśród nich autorytetem, szacunkiem i zaufaniem, dzięki czemu mógł wywierać na nich wpływ w kierunku przywracania muzyce właściwego jej poziomu. Jego udział w pracy nad reformą muzyki kościelnej i wniesiony do niej wkład zapewniły mu rozgłos także poza terytorium diecezji płockiej.

Z całym przekonaniem ks. Eugeniusza Gruberskiego można zaliczyć do grona klasycznych, ortodoksyjnych przedstawicieli cecylianismu na ziemiach polskich. Może on stanowić wzór godny naśladowania także dla współczesnego pokolenia muzyków kościelnych, starających się w dalszym ciągu o odnowę muzyki liturgicznej i zachowanie rodzimych tradycji. Obecnie w pewnym sensie, w rozumieniu posoborowej odnowy, kontynuatorem cecylikańskich idei odnowy na ziemiach polskich, uwzględniając zmieniające się warunki, jest Stowarzyszenie Polskich Muzyków Kościelnych będące równie wielką szansą dla rozwoju muzycznej kultury Kościoła nie tylko w Polsce, ale także na obszarze innych krajów europejskich.

Streszczenie

Ksiądz Eugeniusz Gruberski (1870–1923) – reformator muzyki kościelnej w diecezji płockiej

Ksiądz Eugeniusz Gruberski jest jednym z najbardziej znanych i cenionych reformatorów z okresu cecylińskiego ruchu odnowy muzyki kościelnej w diecezji płockiej. Czasy, w których żył, wymagały fundamentalnej reformy liturgii i muzyki kościelnej. Liczne nadużycia w tej dziedzinie zniekształcały celebracje liturgiczne i doprowadzały do ich sekularyzowania. Niniejsze opracowanie jest przeglądem rozlicznych działań człowieka, który po otrzymaniu doskonałej edukacji i zdobyciu doświadczenia w Ratyźbonie podjął natychmiastowe i różnorodne aktywności mające na celu odrodzenie muzyki sakralnej w duchu idei cecylińskich. Zaproponował wiele praktycznych rozwiązań, jego zdaniem esencjalnych dla odnowienia muzyki kościelnej w diecezji płockiej i poza nią. Wzywał między innymi do kształcenia zawodowego organistów, założył szkołę organistowską i chór katedralny, popularyzował chorał gregoriański i dobre wykonawstwo muzyki sakralnej. Mimo tymczasowych niepowodzeń Gruberski zdołał wdrożyć wiele z tych założeń. Niewątpliwie może być on uważany za jednego z klasycznych przedstawicieli ruchu cecylińskiego w Polsce.

Summary

The Rev. Eugeniusz Gruberski (1870–1923) – Reformer of Church Music in the Diocese of Płock

The Rev. Eugeniusz Gruberski is one of the best known and highly valued reformers of Church music in the diocese of Płock in the period of the Cecilian renewal. The times in which he lived and worked required a fundamental reform of the liturgy and Church music. Numerous abuses in this area distorted liturgical ceremonies and lead to their secularization. The present study looks at various activities of the man, who after receiving an excellent education and gaining experience in Ratyżbona, immediately undertook various activities which aimed at the rebirth of sacred music in the spirit of the Cecilian movement. He proposed many practical solutions which he believed were essential for the recovery of the liturgical music in and outside the diocese of Płock. He called for, among others, professional training of organists, founding organists' schools and cathedral choirs, maintaining the Gregorian chant and popularizing good sacred music. He managed to implement many of these recommendations, apart from temporal resistance and failures. Undoubtedly, he can be regarded as one of the classic representatives of the Cecilian movement in Poland.

Słowa kluczowe ks. Eugeniusz Gruberski, cecylianizm, muzyka kościelna, repertuar, liturgia

Keywords Rev. Eugeniusz Gruberski, Cecilian movement, Church music, repertoire, liturgy

Bibliografia

- Domagała J., Lelęć A., *Kształcenie organistów diecezji płockiej w latach 1902–2002*, Płock 2002.
- Drewniak J., *Ruch cecyliński – dzieło odnowy muzyki Kościoła katolickiego XIX wieku*, „Liturgia Sacra” 12 (2006) nr 1, s. 77–95.
- Grajewski C., „Kalendarz dla organistów wiejskich” – mało znane źródło do historii cecylianizmu w Polsce, „Teologia i Człowiek” 25 (2014) nr 1, s. 149–162.
- Jezusek W., *Ks. Eugeniusz Gruberski w trosce o reformę muzyki i śpiewu kościelnego*, „Studia Płockie” (1973) nr 2, s. 67–112.
- Lelęć A., *Religijna kultura muzyczna Mazowsza Płockiego 1864–1918*, Płock 2001.
- Mrowiec K., *Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku*, Lublin 1964.
- Nowowiejski A. J., *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Katowice (b.r.w.).

- Pawlak I., *Muzyk kościelny na tle epoki, Przyczynek do działalności ks. Józefa Surzyńskiego (1851–1919)*, „Liturgia Sacra” 15 (2009) nr 2, s. 409–418.
- Pęski A., *Kursy organistowskie w Płocku*, „Śpiew Kościelny” (1902) nr 13–14, s. 114–115.
- Spis kompozycji ks. Gruberskiego, „Miesięcznik Pasterski Płocki” (1925) nr 8, s. 305–307.
- Synowiec M., *Życie, działalność muzyczna i artystyczna ks. Eugeniusza Gruberskiego*, Warszawa 1971 (mps pracy magist. w Bibl. UKSW).
- „Śpiew Kościelny” (1904) nr 19, s. 221–222.
- Tyrała R., *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010.
- Wiśniewski P., *Muzyka sakralna w ujęciu abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1858–1941) a soborowa koncepcja muzyki liturgicznej*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” 1 (2010) nr 1, s. 109–118.
- Zięba S., *Ks. Eugeniusz Gruberski. Publicysta, kompozytor, reformator muzyki kościelnej*, Warszawa 1988 (mps pracy dokt. w Bibl. UKSW).